

מעמד הקהל בתפארתו

ראשי פרקים

- א. הרעיון של זכר להקהל
- ב. פירוש הרמב"ם למצות הקהל
- ג. הבריתות דוגמה להקהל אצל חז"ל
- ד. החרדה וההזדעזעות שלפני חדוש הברית
- ה. התעוררות לתשובה במעמד הקהל
- ו. שתי משמעויות במצות הקהל
- ז. פרשת המלך
- ח. מלכי בית דוד
- ט. הקהל בזמן הסופרים
- י. הר סיני והר המוריה
- יא. קריאת שמע וקבלת מלכות שמים
- יב. אגריפס המלך
- יג. הקהל בסוף בית שני
- יד. מקום המעמד על-פי הבבלי
- טו. ההשראה מתוך ישיבה

א. הרעיון של זכר להקהל

בעסקי לפני עשר שנים בשאלת הידוק הקשרים בין ארץ ישראל לתפוצות, עקבתי אחרי הכוחות המאחדים שבשבטי ישראל, משעת היותם לעם, עד סוף בית שני. מצאתי שאחד הכחות המכריעים בליכוד שבטי ישראל ואחדות האומה היה חידוש הברית שבין ישראל ובין אלקיו בזמנים קדומים, ומתוך כך באתי לדון במצות הקהל. זכורני שהיו לי דברי הרמב"ם בהל' חגיגה ג, ו חוויה כפולה ומכופלת:

---

* חוברת מעמד הקהל בתפארתו, ציריך: מוסד חיות, תשי"ג עמ' ב-יג.

הרב חיים צבי טויבש

וגרים שאינם מכירים חייבים להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה וביראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני, אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכוונה גדולה ויתירה ומי שאינו יכול לשמוע מכוון לבו לקריאה זו שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת, ויראה עצמו כאלו עתה נצטווה בה ומפי הגבורה שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע דברי האל.

במכתבי שנתפרסם בהצופה, ו' תשרי תש"ה הראיתי על דברי הרמב"ם אלו בתור ראייה שיש בכחה של מצוה זו – אם נעשה לה זכר – לתת דחיפה עצומה לאחוד העם, לעידוד כוחות היצירה שלו וכן להדוק הקשר שבין ישראל לתפוצות. בענין זה פרסמתי ספר בשוויץ ובאיטליה ובו הצעתי בין השאר שבזכר להקהל עלינו להכליל גם הזכרות לכריתת האמנה של עזרא ונחמיה אשר ימלאו לה בעוד כמה שנים אלפים וארבע מאות שנה, והצבעתי על הכחות שצמחו מכריתת אמנה זו ושהטביעו את חותמם על היהדות.

ב. פירוש הרמב"ם למצות הקהל

דברי הרמב"ם האמורים הם פירושו המקורי למצות הקהל, שהיא אחת המצוות אשר הן מקרא מועט והליכות עולם מרובות. בארבעת הפסוקים בדברים לא, י-ג, הקובעים מצוה זו, משתקפים מאורעות היסטוריים כבירים אשר נתנו דחיפה עצומה בדברי ימי עמנו. במצוה זו נתקפל מה שמסופר בתנ"ך על הברית בשכם בזמן יהושע בן נון וכן על הבריתות של מלכי בית דוד: אסא, חזקיהו ויאשיהו, וגם על כריתת אמנה אשר בימי עזרא ונחמיה. פירושה של מצות הקהל ניתן גם על ידי מקומה בסוף דברים. היא מעין סיום לכריתת ברית של בני ישראל בארץ מואב. הפירוש של הרמב"ם שהמעמד של הקהל היה מעין מעמד הר סיני יצא, לא רק מהפסוקים המעטים הקובעים מצוה זו, אלא גם מתוך עמדת הפסוקים בתורה וכן מתוך הפרשיות עצמן.

ג. הבריתות דוגמה להקהל אצל חז"ל

מיעוט המקורות לענין זה אינו מאפשר להרבות בראיות מחז"ל אבל הרעיון היה מפורסם בזמן התנאים. עד רבי אליעזר בן יעקב משמש הפסוק בספר נחמיה ח, א המדבר על מקום הקריאה בראש השנה, ראיה שזהו גם מקום הקריאה במעמד הקהל, מפני שכריתת האמנה של עזרא ונחמיה, שדנים בה הפרקים בנחמיה ח-י, היתה לו לרבי אליעזר בן יעקב דוגמה חשובה להקהל (תוספתא סוטה פ"ז, מ"ח). דעת חז"ל היתה שהכתוב בסוף דברים כיוון ודחף את יאשיהו המלך למעשי למען השבתת עבודה זרה ולכריתת הברית. שני מוני מצוות מביאים ראיה מכריתת ברית זו של המלך כי עליו להקריא את הפרשיות של הקהל (וראים במצוה רפט, והסמ"ג במצוה רל). נראה שיש להם יסוד לכך במסורת קדומה, וכי חז"ל עשו להם כבר את כריתת הברית ע"י המלך יאשיהו (מלכים ב כב-כג), לקו בהבנת מצות הקהל. וכן ראו בקריאת הפרשיות ע"י המלך ממלכי בית דוד אחת הסבות למרדו של ירבעם בן נבט (ירושלמי עבודה זרה פ"א ה"א, ובבלי סנהדרין קא ע"ב).

ד. החרדה וההזדעזעות שלפני חדוש הברית

חשיבות יתירה נודעת לעקוב אחרי מה שקדם לכריתת ברית וחדושה. היא באה ברגיל לא רק אחרי התנכרות, כפירה והתבוללות, אלא גם אחר זעזועים גדולים בנפש העם. העם ירא מפני סכנת כליה ח"ו הצפויה לו, ובעיקר החרידו רגש ההתדלדלות וההתנונות. מתוך כך מתחולל השינוי במצפוננו, הוא מתגבר על רגש הכליה וצועד לקראת התנערות מתרדמתו, התחדשות פנימית, התעוררות לתשובה, ולבסוף באה הנכונות לחדש הברית ולקיימה. ראיה לזה המסופר על החרדה הגדולה שזעזעה את נפש המלך יאשיהו, אשר קדמה לחדוש הברית וכן בתפלה שבנחמיה פרק ט אשר קדמה לכריתת האמנה. וכן יש במגלת אסתר זכר לזה. הד של כל אותן ההתלבטויות נשמע גם במעמד הקהל. הברכות והקללות והתוכחה שנקראו בהקהל עשויות היו להחריד ולאיים. וכן זה לשם התדבקות והתקשרות באלהים חיים ומלך עולם. מצות הקהל נעשתה משום זה לכח של נצחון החיים. העם התקשר באל אחד ובתורת ה' והבטיח לעצמו חיי-נצח. מצות

הרב חיים צבי טויבש

הקהל נתנה לעמנו בשעות שאשיות היהדות התמוטטו, חזוק וקיום והרגשה שקשריו עם אלהים התחזקו, כאלו חודשה הברית.

ה. התעוררות ותשובה במעמד הקהל

לא כל הזמנים היו שוים בהבנת מצוה זו. היו שעות מחרידות ושעות שקטות. שעות של זעזועים ושעות של שלווה. שעות שזועזעו כל העם ושעות שרק מנהיגי העם הכירו בסכנת דלדול העם והתנוונותו. בזמנים אלו היתה במצות הקהל נימה חשובה להתעוררות וזירוז לתשובה. מגמת המנהיגים היתה להביא את העם לאמנה חזקה באל אחד, לחזק דת אמת ולהשריש את התורה בלבם. ויש בהתעוררות זו כמה שלבים. אחד מהם והוא העליון ביניהם, הלא היא קבלת מלכות שמים. זוהי התרכזות פנימית לגבי האמונה באל אחד. זוהי עבודה שבלב להעביר במחשבה גלולים מן הארץ ולבטל עבודה זרה ואמונות טפלות. בקבלת מלכות שמים כרוכה השאיפה לנחול נצחון גמור על העכ"מות וכל הדומה לה ולהתקשר יותר ויותר באלהים חיים ומלך עולם. וכן כרוכה בקבלת מלכות שמים גם קבלת עול המצוות. אלו הן שתי פרשיות שנקראו זו אחר זו, במעמד הקהל: שמע, והיה אם שמוע. כמובן שבכל הזמנים קראו גם את הברכות והקללות ומה שכתוב אחריהן עד אלה דברי הברית. אבל בזמנים שחרדת הכליה ורגשות אפיסת כח זעזעו את העם כולו התרגש הקהל בראשונה ובעיקרו של דבר ממה שכתוב בסוף דברים. בזמנים שהיה מקום רק לעידוד ולחיזוק היתה נקודת הכובד של הקהל בפרקים הראשונים של הספר: שמע, והיה אם שמוע. שיא המעמד היה אז קבלת מלכות שמים. בזמנים אלו נתנו את הדגש החזק בקיום התורה והמצוות מאשר בקבלתן. כדברי חז"ל: קימו מה שקבלו כבר. לא התחלה חדשה אלא התעוררות להמשיך בהתדבקות אלקים חיים.

ו. שתי משמעויות במצות הקהל

שתי המשמעויות למצות הקהל תלויות בדרגות ההכנה למצוה זו ובמצב רוח העם ומנהיגיו, ומהן נובעים הפירושים למצות הקהל. והם שני פירושים שהם אחד. כי ההבדל ביניהם הוא רק הדרגתי בנוגע להכנת העם ומנהיגיו. בפירוש הראשון מודגש חדוש הקשר שבין ישראל לאלהיו מפני שניתקו מורגש, ובפירוש השני מוטעם יותר הידוק הקשר שבין ישראל ואלהיו הקיים

מעמד הקהל בתפארתו

עדיין, ויש רק צורך להדקו יותר. ע"פ הפירוש הראשון ניתן דגש חזק בברכות וקללות ובתוכחה שלאחריהן בסוף ספר דברים, ומגמת הקהל הוא ביסוס היהדות, וע"פ הפירוש השני מגמת המצוה חיזוק דת האמת. ע"פ הפירוש הראשון תכלית המצוה היא חידוש הברית וקבלת שלטון האל ב"ה, וע"פ הפירוש השני תכליתה היא השרשת התורה בלב העם וחיזוקו באמונת אל אחד. הצד השווה ביניהם היא התשוקה להתקשר עם אלהים חיים ולקיים את התורה והמצוות במילואן. ובאמת יש בכל קבלת מלכות שמים מעין השראת אל, ומעין עיצוב הברית שבין ישראל לאלקי ישראל, ומעין זכר למעמד הר סיני.

ז. פרשת המלך

במשנה סוטה פ"ז מ"ח נקראות הפרשיות אשר קראו אותן במעמד הקהל "פרשת המלך". בטוי זה אומר לנו כי על המלך לקרוא את הפרשיות בספר דברים, ויש חלוקי נוסחאות בזה כידוע. ע"פ נוסחה אחת במשנה שם הובאת גם "פרשת המלך" במובנה המצומצם והכונה לפרשת המלך ממש, והיא דברים יז, יד-כ, אבל במשנה שבירושלמי ובכמה כתבי-יד חסרות שתי המלים, הרי ש"פרשת המלך" פירושה כל אלה הפרשיות שהמלך קרא אותן בהקהל, וניכר הוא דוקא מתוך זרות הבטוי ששם זה נשתרש בעם בזמן קדום וכי כבר הסופרים קבלו את השם הזה ופירשוהו: פרשת המלך כיצד. וכן מעניין הוא כי ההקראה הזאת שונה היא מכל שאר הקריאות בתורה, שהן בעמידה. חז"ל סמכו הקריאה במעומד על הפסוק: "ואתה פה עמד עמדי" (דברים ה, כח) ואם יש בהקהל זכר לבריתות שנתחדשו בימים קדומים הרי גם אלה היו רק בעמידה ולא בישיבה. מדוע שונה היא קריאת הפרשיות בהקהל מכל שאר הקריאות בתורה? אין זאת אלא שיש טעם מיוחד לקריאה זו שהיא בישיבה. והנה נראה שבהקראה הזאת יש מעין התראה. המלך הוא המקריא, והמלך "שאין על גביו אלא אלקיו" (הוריות ט ע"א) הוא שליח האל (רמב"ם הל' חגיגה ג, ו), ושליחותו היא שהוא מזכיר ע"י הקריאה לעמו את זדונם וסטייתם מדרך ה' ומזהירם להתגבר על כשלונם ולהדבק בשם ובתורתו. וכך הקראה זו של המלך נעשתה להעמדה במשפט, וישיבתו היא ישיבה על כסא למשפט. בהקראת הפרשיות מעמיד המלך את העם לדין. הוא משמיע בתור שליח את דברי האל כדי להזהירו

הרב חיים צבי טויבש

ולזהזכירו מה פגמיו, והעם שומע את דברי המלך, את דברי התורה, כדי לקבל על עצמו שלטון האל ולתקן את פגמיו "ויראו את ה' אלקיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת". (דברים לא, יב). אנו רואים אפוא מוטיב חדש שנתחדש ונסתמן ע"י ישיבת המלך בהקראתו את הפרשיות, וזהו המוטיב המשפטי: המלך נעשה דיין, "אלהים", שליח האל, להחזיר את העם למוטב. מעמד הקהל הוא גם מעין העמדה למשפט, ואימת הדין וחרדת המשפט על העם במעמד זה. וכבר שמענו על החרדות והזעזועים שקדמו להתחדשות הברית, אבל גם קבלת מלכות שמים אחוזה וקשורה באיום הדין ונתינת חשבון בנוגע למעשיו של העם כלפי ה' ותורתו תורת אמת. מצב רוח זה נמשך בשעת המעמד עצמו וכך יש במעמד הקהל גם מעין "אתחלתא" של אחרית הימים, בה יתוקן העולם במלכות שדי וה' יעמיד במשפט גם שאר המלכים והעמים והם יתנו יקר לכבוד מלך מלכי המלכים. ואם כן המלכים אשר יושבים על כסא ה' כסא למשפט הם מלכי בית דוד. והם הם המלכים אשר ישבו בעזרה והקריאו את הפרשיות במעמד הקהל.

ח. מלכי בית דוד

האידיאל שהיה מרחף לפני המשנה האמורה בחלקה העתיק מזמן הסופרים הוא מלכות בית דוד. "מלכי בית דוד הם העומדים לעולם שנאמר: 'כסאך יהיה נכון עד עולם'" (רמב"ם הל' מלכים א, ט). הישיבה בעזרה למלכי בית דוד היא סימן שמלכות בית דוד בלבד שלמה (ר' רש"י סוטה מא ע"ב) ורק היא תכון לעולם ובזה מתבטאת גם האמונה שלכל מלכות אחרת אין קיום והיא תפסק (רמב"ם שם). ביחד עם המוטיב המשפטי שיש בישיבת המלך בשעת הקריאה, משתקפת בישיבת מלכי בית דוד בעזרה תקות ישראל ותשוקתו שתגשם מלכות שמים על ידי נציגות מלכות בית דוד. המוטיב המשיחי מתקשר עם המוטיב המשפטי. שניהם אחוזים זה בזה. בקבלת מלכות שמים יש "אתחלתא" לשלמות "כס יה" ושלמות כסא ה' יוצג בתחתונים ע"י המשכת מלכות בית דוד. ישיבה בשעת משפט הוא דבר מוסכם. "וישב משה לשפט" (שמות יח, יג). "דיינים בישיבה ובעלי דינים בעמידה" (שבועות ל ע"ב). ועל המלך השופט כתוב: "יושב בדין, והיא עמו" (משנה סנהדרין פ"ב מ"ד). הישיבה מזכירה גם את הברית הכרותה עם מלכי בית דוד שכסאם יהיה נכון לעולם. וכך מתלכדים במעמד הקהל זכר

מעמד הקהל בתפארתו

לכריתת ברית שבין ישראל לאלהיו עם זכר לברית הכרותה עם מלכות בית דוד. אף במדרשים מדגישים את הישיבה בשעת קבלת מלכות שמים (בראשית רבה מח, והמקבילות). במדרש אחד (אגדת בראשית יט) מובא הרעיון שהשכינה שרויה בשעת קבלת מלכות שמים בישיבה בקשר עם הפסוק: "נאום ה' לאדוני שב לימיני" (תהלים קי, א). פסוק זה מניח שכסא דוד הוא כסא ה', כמו שנאמר וישב שלמה על כסא ה' למלך, כאילו ה' יושב על כסא ההנהגה להנהיג את ישראל בהשגחה מיוחדת כמלך המנהיג את עמו ודוד יושב על כסא המלוכה לימינו (מלבי"ם). וכך היתה הישיבה בעזרה, לפני ה', של מלכי בית דוד בשעת הקהל גם סמל הגאולה. ונראה שכבר בזמן עתיק היתה המסורת נפוצה בעם "שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד" (יומא כה ע"א והמקבילות). מתחילה רצתה מסורת זו להוציא מלכי ישראל מישיבה בעזרה בהקהל. בסנהדרין קא ע"ב מובאת מימרא זו בלשון גמרא, ומפרש רש"י שם שהוא הלכה מסיני, ושם גם הגירסה: מלכי בית יהודה. בזמנים מאוחרים היו מוצאים בזה כל שאר המלכים המאוחרים שאינם ממלכי בית דוד. החלק העתיק שבמשנה סוטה פ"ז מ"ח: "פרשת המלך כיצד... עושין לו בימה של עץ והוא יושב עליה שנאמר מקץ שבע שנים במועד וגומר וקורא מתחלת אלה הדברים עד שמע" וכו', מכוון כלפי מלכות בית דוד.

ט. הקהל בזמן הסופרים

בפיסקה האמורה שבמשנה סוטה משתקפת כבר המסורת הרווחת בזמן הסופרים, שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד. המשמעות הפשוטה שהעזרה (בזין קמוצה) היא עזרת ישראל כפי שעולה על דעת השואל בבבלי ובירושלמי. ואף לפי תשובת המשיב בירושלמי משמעות עזרה היא עזרת ישראל, והתירוץ בירושלמי הוא שלא היתה ישיבה ממש אלא סמיכה בכותל אבל הסופרים שנו את פרשת הקהל בכוון למלכות בית דוד, והם הם שגיבשו את ההלכה האמורה: עושין לו בימה של עץ והוא יושב עליה וקורא מתחלת אלה הדברים וכו'. ובהלכה זו היתה להם כוונה משיחית נעלה, וכוונה זו יש לפרש בשני פנים. בזמן שנתגבשה הלכה זו לא היתה כבר הלכה למעשה בנוגע למלכי בית דוד, והסופרים רצו בהלכה זו לעורר ולחזק את התקוה לגאולה שלמה בלב העם המצפה. אבל יש לשער כי

ההלכה תמכה יתדותיה בעובדה היסטורית שגם זמן רב אחר זרובבל היתה לזרע בית דוד – אף שלא היו מלכים – עמדה חשובה בחיי עמנו בארץ ישראל. אפשר שהיו מבני בניו של דוד המלך קוראים הפרשיות במעמד הקהל בזמן הסופרים ולפי זה היתה לכוונה המשיחית של הסופרים עוד אחיזה כל שהיא בממשות של הזמן ההוא. מכמה צדדים קרובה ההשערה להתקבל בענין קדמות המשנה בסוטה מזמן הסופרים, חוץ מאותו החלק הדין בפירוש בזמנים מאוחרים. הבאת הפסוק במשנה הוא סימן לעתיקותה, וכן גם מה שפירשו בטוי מוזר ובלתי מובן כל צרכו בלי הפירוש המרחיב "פרשת המלך" כיצד וכו'. אבל גם הצד שכנגד יוכיח על עתיקות המשנה. כידוע יוסף הכהן (בקדמוניות ספר ד, ח יב) מפרש כי לא המלך קרא הפרשיות אלא הכהן הגדול. זהו פירוש צדוקי ויוסף הכהן חשוד עליו. אבל גם הוא יודע שההקראה היתה "מעל הבימה". והנה הבימה היא מקום לישיבה ועומדת במושגה בקשר אמיץ עם "מלך". והרי הכהן הגדול קרא ביום הכפורים ואין זכר לבימה בקריאה זו, אמנם בזמנים שלא היו מלכים בירושלים והכהן הגדול היה כהן כשר יתכן שהקריא את הפרשיות בהקהל. אבל יתכן גם שבזמנים אלו קרא את הפרשיות אחד מחברי הסנהדרין או מלפנים אחד מחברי הכנסת הגדולה. בכל אופן יש כמה מקורות המקיימים את ההשערה שהיתה לזרע בית דוד עמדה בחיי עמנו לא רק בבבל (זה ידוע מסדר עולם זוטא ומספרי הגאונים) אלא גם בארץ ישראל בזמן שעמדה תחת חסותה של פרס.

ואלו הן הראיות המועטות:

(א) בדברי הימים א, ג מובאים שמות מזרע דוד במשך ששה דורות לאחר זרובבל.

(ב) במשנה תענית פ"ג מ"ה מדובר על העצים שהביאו משפחות מיוחדות למזבח והיה יום הבאת עצים יום טוב להם, ושם נזכרים גם בין המשפחות "בני דוד בן יהודה", ומשמעות השם ע"פ הגמרא מזרע דוד בן ישי (תענית כח ע"א). ויש תנאים בברייתא המזהים גם שמות של משפחות אחרות המובאות במשנה עם בני דוד בן יהודה.

(ג) בספר העתים המיוחד לידידיה האלכסנדרוני (המובא במאור עינים פרק לב) מובא אמנם אילן היחס של בית דוד שאין לסמוך עליו, אבל יש בו

מעמד הקהל בתפארתו

גם ידיעות היסטוריות שאין להעלים עין מהן, ואחת מהן היא אולי מה שמביא שם, כי הורדוס הרג את הסנהדרין שהיו מבית דוד.

ד) בסדר עולם זוטא מסופר שאספסיאנוס הגלה בתים הרבה מבית דוד ויהודה לאספמיה היא ספרד; וגם איזיביוס מספר שאספסיאנוס צוה לאחר כבוש ירושלים לרשום השמות של כל בני דוד וגזר גזירות על היהודים.

ה) מצאו מגילת יוחסין בירושלים וכתוב בה הלל מן דוד (ירושלמי תענית פ"ד ה"ב), ועל "שושילתא דרבן גמליאל" מובא בהרבה מקומות בש"ס (שבת נו ע"א ועוד) שמוצאה מגזע דוד המלך.

ו) אף יוסף הכהן בספרו האבטוביוגראפי (סי' לח) מדבר על יחוסו הנעלה של רבן שמעון בן גמליאל.

האמור עד כאן מחזק את ההשערה שהיתה לבית דוד עמדה חשובה בחיי עם ישראל בזמן הבית השני ובפרט בתחלתו, ואם גם נסתתמו המקורות בענין זה מפחד השלטונות, נתגבשה ההלכה בזמן הסופרים: עושין לו בימה של עץ והוא יושב עליה וכו', מתוך תקווה שצמח דוד יצמח במהרה, ובהסתמך על העובדה, שמבני בניו של דוד המלך היו גדולי האומה וקברניטיה.

י. הר סיני והר המוריה

מכיון שה' כרת עם עם ישראל ברית בהר סיני ומצות הקהל קוימה בירושלים "במקום אשר יבחר", היה במעמד הקהל צרוף פלאי בין הר סיני להר המוריה. שני הרים אלו נדבקו זה לזה ונעשו להויה אחידה. הר סיני הועבר לתוך "הר הבית", ומלכות ה' בציון, שמצאה את גבושה הראשון במלכות בית דוד הסתופפה במעמד הקהל, שהיה מעין מעמד הר סיני. מלכות בית דוד, שהתנשאה על רקע מלכות אלהים, ומעמד הר סיני, נצטרפו ע"י מצות הקהל למזיגה עילאה. משימת מצוה זו היא העברת מעמד הר סיני לתוך ירושלים עיר הקודש, צרוף הרוחניות האלהית שבהר סיני עם קדושת העזרה בתקפה ובגדלה.

יא. קריאת שמע וקבלת מלכות שמים

קיימת מחלוקת בין האמוראים אם קריאת שמע דאורייתא או דרבנן (ברכות כא ע"א והפוסקים), אבל מוסכם ומפורסם הוא שפריסת שמע, כלומר הברכות של שמע, מתקנות הסופרים הן, והברכות הן הבסיס לקבלת עול מלכות שמים שבקריאת שמע. ראשיתה נעוצה במלחמתם של הסופרים נגד האמונה הטפלה בשתי רשויות ובכל מיני עבודות כוכבים, וסופה דבוקה בתקוותם לגאולה שלמה. והנה לפי השיטה שקריאת שמע דרבנן יש לשער כי הסופרים עשו בקריאת שמע זכר להקהל בכל יום. והרי מדרך הסופרים להחדיר את הרגשים הדתיים הראשוניים ולעשותם תכופות תכופות. בגלל המשבר הגדול שעבר עליו עדיין היה בתקופה זו לבו של עם ישראל פתוח כפתחו של אולם. על ידי מצות הקהל ניסו הסופרים לממש את שאיפותיהם להשריש את תורת ה' בלב כל העם ולהפירות את כחות עמנו בהתמדת הרגשים החיוניים של ישראל, שעשו זכר להקהל בכל יום, ובמיוחד פתחו את קבלת מלכות שמים בקריאת שמע בכל יום. וכן נעשו שתי הפרשיות שהיו נקראות במעמד הקהל זו אחר זו לעמודי התווך של התפיסה הסגולתית של עמנו באל אחד. ובאמת כלולות בשתי הפרשיות: שמע, והיה אם שמוע, כמעט כל המגמות של מצות הקהל. בפסוק הראשון יש קבלת מלכות שמים. ברוך שם כבוד וכו' הוא המענה של העם. בפרק שני קבלת עול המצוות, ונוסף לזה גם מעין קבלת גזרות ועונשין של תורה כמו בסוף ספר דברים. אמת ויציב הוא המענה של הצבור בקבלו על עצמו את שנזכר בקריאת שמע. ולכן יש לומר שקריאת שמע והיה אם שמוע, קבלת מלכות שמים ועול המצוות והפריסה בברכות שלפניהן ושלאחריהן הן מעמד הקהל בזעיר אנפין. כך רואים אנו אחד הפלגים שנבע מן המבוע הגדול בהשרשת התורה, ממצות הקהל, זו שהלהיבה את הלבבות בדביקות בה' ובתורתו והיתה מקור ליצירה דתית גדולה ומפורה.

יב. אגריפס המלך

במשנה בסוטה פ"ז מ"ח נזכר מפורש שאגריפס המלך קרא את פרשת המלך. יש מחלוקת לאיזה אגריפס התכוונה המשנה: לאגריפס ראשון שמלך

מעמד הקהל בתפארתו

משנת 37 עד 44 לסה"נ, או לאגריפס השני שחי בזמן החורבן.¹ לפי שיטת רש"י שאמו היתה מישראל מתכוונת המשנה לאגריפס השני (רש"י במשנה, ויוסף הכהן בקדמוניות ספר יח ה, ד). שיטת בעלי התוספות (סוטה מא ע"ב ד"ה אותו היום, ובבא בתרא ג ע"ב ד"ה כל) היא שגם אמו לא היתה מישראל וזה מתאים למה שכותב יוסף הכהן על אגריפס, שהיה רק אחיהם של ישראל במצוות. גם החוקרים בדורות האחרונים חולקים בזה ורובם מזהים את אגריפס שבמשנה עם אגריפס הראשון, מפני שרק הוא היה - גם לפי עדות יוסף הכהן - קרוב בלבו ובמעשיו לפרושים והיה חובב מצוות. מה שאין כן אגריפס השני שאף לא היה מעולם מלך בירושלים. בכל המקומות שנזכר בהם אגריפס בגמרא יש לראות כי השתדל למשוך את לב העם ע"י זה שקיים מצוות ה' קבל עם, ולהתחבב גם על חכמי ישראל. הראינו שהיה בטכס של מעמד הקהל גם משום התעוררות לגאולה וכי בישיבה של המלך קשר העם את צפייתו ותקותו לגאולה ע"י המלך המשיח שיהיה חוטר מגזע ישי. לכן קרובה ההשערה, שרצה הוא להראות בויתורו על הישיבה בשעת ההקראה, כי גם הוא בין המצפים לגאולה. ובזה להתחבב על העם ומנהיגיו. ואפשר שזה דוקא עשה רושם רב על העם, עד שקרא לו אחינו אתה שלש פעמים (ר' תוספות יו"ט למשנה סוטה) בשעה שזלגו עיניו דמעות כשהגיע "ללא תוכל לתת לך איש נכרי". ודעתו של רבי נתן בתוספתא פ"ז פ"ח היא: "באותה שעה (שאמרו לו אחינו אתה) נתחייבו שונאי ישראל כליה שהחניפו לו לאגריפס". לפי דעתו היתה בזה משום הסתגלות למלכות שאינה מתוקנת, וא"כ היתה כרוכה בחנופה זו, סכנה לאמונת העם ותקותו במשיח בן דוד. לכן היתה בזה גם חתירה תחת כסא ה' ומלך המשיח. וכדאי להזכיר כי רבי נתן היה בנו של ריש גלותא ומזרע דוד המלך (ראה הוריות יג ע"ב ובערוך ערך קמרא).

---

1. על זיהויו של המלך אגריפס בחז"ל, ובאירוע זה בפרט, עיין בספר: אגריפס הראשון - מלך יהודה האחרון, דניאל שורץ, ירושלים: מרכז זלמן שז"ר לתולדות ישראל, תשמ"ז, עמ' 171-184. (הערת העורך)

יג. הקהל בסוף בית שני

אגריפס הראשון מלך כאמור עד 44 לסה"נ. גם ממקור אחר יש לדון שמעמד הקהל התקיים לפני החורבן. רבי טרפון מספר שראה את אחי אמו שהיה חגר באחת מרגליו עומד בעזרה וחצוצרתו בידו ותוקע. רבי עקיבא עונה לו: שמא לא ראית אלא בשעת הקהל (ירושלמי יומא פ"א ה"ה). מכאן שהמעמד לא היה מאורע יוצא מן הכלל כדעת המהססים בזה, אלא מאורע תדיר שחזר חלילה כל שבע שנים. רבי טרפון חי גם לאחר החורבן. אם כן מתכוון רבי עקיבא לאחד המעמדים האחרונים שלפני החורבן, ונראה שאין לזהותו עם אחד המעמדים האחרונים שלפני החורבן, ולא עם המעמד בזמן אגריפס הראשון, אבל אפשר שלפני החורבן כבר נתדלדל כחו של המעמד והשפעתו היוצרת. רק יחידי סגולה כרבן יוחנן בן זכאי ורבי צדוק ראו ברוח קדשם את החורבן הממשמש ובא (כמסופר בכמה מקומות במשנה ובגמרא). אבל העם רובו ככולו לא הרגיש בדלדולו ובהתנוונותו. וכך נתעותו אנשי החיל והכוחות המזעזעים והמחרידים את נפש האומה היו "באתכסיא", ונשבר הכד על המבוע. למעשה בוטל מעמד הקהל לאחר החורבן אבל יש לראות בדרשתו של רבי אליעזר בן עזריה על הקהל בגמ' בחגיגה ג ע"א מעין זכר להקהל, בשבת שלו. תנא זה השתדל לחדש ימי היצירה שבתקופת הסופרים, זו שהיתה נקודת הכובד של תנאים גדולים במגמותיהם להחיות את היהדות שלאחר החורבן.

יד. מקום המעמד על-פי הבבלי

בתוספתא סוטה פ"ז ה"ח מובאת דעת התנא הראשון המקבילה לסתם משנה שבסוטה, וניתוספה עליה גם דעת רבי אליעזר בן יעקב, שקריאת הקהל לא היתה בעזרה אלא בהר הבית, וראב"י מביא ראייה מנחמיה ח, ג- ד: "ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים וכו' ויעמד עזרא על מגדל עץ אשר עשו לדבר" וכו'. תוספתא זו מובאת גם בבבלי יומא סט ע"א, ובסוטה מא ע"ב. שם מפשר רב חסדא בין שתי הדעות. בין דעת התנא הראשון ובין דעת ראב"י, ומתריך: "בעזרת נשים". נתכוון לומר כי ראב"י אינו חולק על התנא הראשון שיש לזהותו עם סתם משנה אלא מפרשו וכשם שעזרא קרא בעזרת נשים (ר"ח ביומא שם), כך יוצא שעזרה

מעמד הקהל בתפארתו

שבמשנה, והר הבית שבתוספתא, היא עזרת נשים שהיא מקום ישיבה לכל. והנה הפשרה הזאת של רב חסדא אינה רק פשרה עיונית אלא בה משתקף המצב הממשי שבזמן מלכות החשמונאים ושל הורדוס וביתו. מלכויות אלו היו מיצגות מלכויות עוברות וחולפות בעיני העם וחכמיו, אולם מכל מקום מלכים היו ומשום כך חלקו להם כבוד שישבו בשעת ההקראה בהקהל כמלכי בית דוד בשעתם. וכן העמידו את הבימה בעזרת נשים, ושם היה היתר ישיבה לכולם. והכהן הגדול שקרא ביום הכפורים בעזרת נשים לא שינה מקום קריאתו אף בהקהל בימים שלא היה מלך בירושלים, וכך גם כשהיה אחד מהסנהדרין מקריא במעמד הקהל.

טו. ההשראה מתוך ישיבה

נקודת הכבוד של חקירתנו היא ישיבת המלך בשעת קריאת הפרשיות במעמד הקהל. הטעמים שניתנו עד כאן הם רציונליים. הרמב"ם בהל' חגיגה ג, ד סותם את דבריו: "והמלך עולה ויושב עליה כדי שישמעו קריאתו". אחריו נגדרים כמה ממוני המצוות (סמ"ג, החינוך ועוד). גם מחלקים בין קריאת התורה שאסור לקרות מיושב מפני שהיא להוציא אחרים ידי חובתן, מה שאינו כן בפרשת המלך שהיא רק לזרזן ולחזקן במצוות. כן מובא הטעם שקריאת הפרשיות של הקהל היא קריאה מרובה ומשום כך היא אינה מעומד (ר' באר שבע לסוטה) אבל עיקר גדול בהקהל היא ההשראה. בזו נעוצים גם שני המוטיבים: המשפטי-תחיקתי והמשיחי. בנוגע למוטיב המשפטי נוסף את דברי הרמב"ם בהל' סנהדרין ג, ז המסכם ענין השיפוט בישיבה: "כל בית דין של ישראל שהוא כגון שכינה עמהם לפיכך צריכים הדיינים לישוב באימה ויראה ועטיפה וכבוד ראש". וכן היתה התחיקה בישיבה, הסנהדרין היתה כחצי גורן עגולה, ובישיבה (משנה סנהדרין פ"ד מ"ד, תוספתא שם פ"ח מ"א, פסיקתא רבתי פרק י, ומקבילות). רבן גמליאל הזקן הכתיב אגרות בענין עבור השנה, ובישיבה (סנהדרין יא ע"ב ובמקבילות), וכן רבן שמעון בן גמליאל ורבן יוחנן בן זכאי (מדרש הגדול דברים כו, ג); "הושיב בישיבה" הוא בטוי שמשמעותו סמיכה (ספרי דברים טז) ומשמעותו קבלת זכות הכרעה בסנהדרין (ברכות כח ע"א). "זקן ויושב בישיבה" זהו בטוי מיוחד לבן אדם אשר קנה לו חכמה וביחד עם זה יודע למשוך אליו כוחות עליונים. יש בו השראה. בגמרא ידובר על האבות שהיו

הרב חיים צבי טויבש

זקנים ויושבים בישיבה (יומא כח ע"ב), והגאונים מפרשים ששכינה עמהם (ר"ח שם וערוך ערך אסטגנין). מדברי הרמב"ם יש להסיק שזקן ויושב בישיבה, הוא האדם המתגבר על אמונות כוזבות ומתדבק באל אחד ומורה לאחרים דרך ה' (ר' שם תחלת הלכות עכו"ם). ובנוגע לקבלת מלכות שמים בשעת קריאת שמע בישיבה יש חשיבות יתירה למדרש המתאר, שישראל קורין את שמע ויושבין לכבוד המקום ושכינה עומדת על גבם (ר' בראשית רבה מח, והמקבילות). כך נעשתה הישיבה לסימן של השראה הנעוצה בהתגברות על האלילות, הפירוד והאמונות הכוזבות, ומגעת לדביקות באלקים חיים במגמה "לתקן עולם במלכות שדי". גם הישיבה בשעת הקראת הפרשיות במעמד הקהל היא סימן של השראה הבאה מתוך קבלת מלכות שמים בכוונה גדולה ויתירה ומתוך צפיה עמוקה לגאולה!

וכן רוצים אנו להתעתד לקראת זכר למצות הקהל בשנת תשי"ג ע"י זה שנתקומם נגד הזוהמה שבאדם, נגד הכזב שבעולם ונגד ההתנכרות וההתנוונות שביהדות. נקרא לתשובה בכל לב ונזכור את הברית שבין ישראל לאלהיו, נשתדל בכל מאמצי כוחותינו להגשים רצון הבורא בעולם, נחזק את ידינו בדת האמת ונתפלל בשביל שלום העולם ואחוות העמים: "לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה".